

“TERCÜME HAKKINDA DÜŞÜNCELER VE TATBİKATA DAİR BAZI NÜMUNELER” İLE “ÇEVİRİBİLİMİN ADI VE DOĞASI”: İÇERİKLERİ VE KURAMSAL BENZERLİKLERİ ÜZERİNE BİR BETİMLEME*

A Description of the Contents and Theoretical Similarities between ‘Thoughts on Translation and Some Examples of Practice’ and ‘The Name and Nature of Translation Studies’

OSMAN COŞKUN**

Öz

Çeviri kuramları tarihi üzerine çalışmalar çeviribilim alanındaki birikimlerimize katkı sağlamayı amaçlar. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminin ilk kuramsal çalışması (Coşkun:2024) olarak nitelendirdiğimiz Ali Kemali Aksüt’ün Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler”i ile James Stratton Holmes’ın “Çeviribilimin Adı ve Doğası” karşılaştırılmıştır. Bu eserlerin yöntem yönünden çeviri çalışmalarına bakışı ve çeviri sınıflandırmaları incelenmiştir. Araştırmada bu eserlerin çeviriye ve çeviribilim alanına kuramsal bakış açılarındaki temel olarak benzer yönlerin bir betimlenmesi yapılmıştır. Her iki çalışmanın kuramsal yaklaşımları arasında benzerlikler tespit edilmiştir. İki eser çeviribilimin temel soru ve sorunlarını ele almaktadır. Konuyu ele alışları ve sunumları birbirinden farklıdır, sınıflandırmalarında belirgin bir fark gözlemlenir. Ancak çeviribilimin temel sorunları ile ilgili ortaya koydukları yaklaşımlar genel olarak örtüşmektedir. Holmes’ın makalesinde nitelediği başlıkların birçoğuyla Aksüt’ün çalışmasında içerik olarak karşılaşmaktayız. Dolayısıyla Aksüt’ün çalışması çeviribilim açısından içerdiği kuramsal görüşlerden ötürü özgün niteliğe sahiptir.

Anahtar kelimeler: kuram, çeviribilim tarihi, çeviribilim çalışmaları

Abstract

Studies on the history of translation theories aim to contribute to our knowledge in the field of translation studies. In this study, Ali Kemali Aksüt’s Thoughts on Translation and Some Examples of Practice, which is considered as the first theoretical work of the Republican period (Coşkun, 2024), and James Stratton Holmes’ The Name and Nature of Translation Studies are compared. The two works are examined in terms of their approach to translation studies and their classification of

* **İntihal Taraması:** Bu makale intihal taramasından geçirildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Geliş/Received: 7 Kasım/November 2024 | **Kabul/Accepted:** 01 Aralık/December 2024 | **Yayın/Published:** 31 Aralık/December 2024

Atıf/Cite as: Osman Coşkun, “Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler” ile “Çeviribilimin Adı ve Doğası”: İçerikleri ve Kuramsal Benzerlikleri Üzerine Bir Betimleme, Edebiyat Bilimleri 7 (Aralık/December 2024), 9-25 <https://doi.org/10.5281/zenodo.14578386>

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İstanbul/Türkiye. osman.coskun@marmara.edu.tr, ORCID:0000-0002-6803-3189.

translation methods. In the research, a description of the fundamental similarities in the theoretical perspectives of these works on translation and the field of translation studies are examined. Similarities are identified between the theoretical approaches of both studies. The two works address the fundamental questions and problems of translation studies. They differ in approach and presentation, with a notable difference in their classifications. On the other hand, their perspectives on the fundamental issues in translation studies largely align. Many of the topics Holmes outlines in his article are found in Aksüt's work in terms of content. Therefore, Aksüt's work is unique for its theoretical perspectives on translation studies.

Keywords: theory, history of translation studies, translation studies

Giriş

Çeviri tarihi ile ilgili araştırmalar çeviribilimin art alan verileri oluşturmada önemli çalışma alanlarındandır. Yücel (2007:315) çeviribilimin gelişiminde ve çeşitli konularının anlaşılmasında çeviri tarihiyle ilgili çalışmaların katkıları göz ardı edilemeyeceğini, bu çalışmalardan farklı düzeylerde yararlanmanın gerekli olduğunu ve bunlarla birikimlerimizi arttırmamız gerektiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmamızda öncelikle "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" ve kaleme alındığı dönem hakkında bazı tespitler yapılacaktır. Sonrasında eser "Çeviribilimin Adı ve Doğası" başlıklı çalışmada geçen çeviribilim tasnifleri bakımından incelenerek kuramsal yaklaşımları üzerinden yapılan tespitler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

10

Çeviribilim tarihsel bağlamda çok farklı sınıflamalarla tasnif edilebilir. Yazıcı (2004:218) Cumhuriyet döneminin 2000'li yıllara kadarki çeviri faaliyetini üç ana zaman kesitinde ele alır: 1923-1960 yılları arasını 1. zaman kesiti, 1961-1980 yılları arasını 2. zaman kesiti, 1981-2000 yılları arasını 3. zaman kesiti olarak ele alır. Cumhuriyet döneminin hemen öncesinden başlayarak çeviri çalışmalarını etkileyen önemli gelişmeler üzerinden bir dönem tasnifi yapılırsa şöyle bir öneri getirilebilir;

Cumhuriyet öncesi dönem: 1920 öncesi yapılan çalışmaları içine alan dönem

Erken Cumhuriyet dönemi: Osmanlı Türkçesinin kullanılmaya devam edildiği Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti teşkilinden 1927 yılına kadarki dönem.

Harf İnkılabı dönemi: Latince karakterlerden oluşan yeni Türk alfabesine geçilen tarihle başlar.1928-1939 arasındaki yılları kapsar.

Tercüme Bürosu dönemi: Tercüme bürosunun faaliyet yıllarını (1940-1966) içine alır. Tercüme bürosunun kuruluşundan 1966 yılında kapatılmasına kadar geçen yılları içine alır.

Bilimsel dönem: 1966 -2010 arası yılları kapsar. Bilimsel çevirilerin yoğunlaştığı ve çeviribilimin bağımsız bilim dalı olarak kabullenildiği yılları kapsar.

Teknolojik dönem: 2010'dan günümüze (2024) devam eden yapay zekâ temelli çevirilerin çok hızlı geliştiği yılları kapsar.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde birçok alanda yenilik yapılmış, bu yenilikler gündelik hayatın her safhasında etkilerini göstermiştir. Dil bağlamında da 1928 yılında Harf İnkılabı yapılmıştır. Böylece on asırdır kullanılmakta olan Arap harfleri bırakıldı ve onların yerine Latin harfleri kullanılmaya başlandı. Çeviribilim açısından ele alındığında özellikle Tanzimat devrinde yoğunlaşan tercüme çalışmaları Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında önemli oranda sekteye uğramış, yeni Türk alfabesine geçişle birlikte dünya klasikleri ve özellikle Batı edebiyatından çeviriler önemli bir ivme kazanmıştır.

Bourdieu’nun “kültürel sermaye” terimine atfen Şehnaz Tahir Gürçağlar (2018:61) Genç Cumhuriyet’in kültürel sermayesinin gelişiminin yerel olarak üretilmeyeceğini, yurtdışından, yani Batı’dan “ithal” edileceğini belirtir. Yapılan uygulamalardan örnekler veren Gürçağlar, yürütülen faaliyetin resmi bir devlet politikası olduğunu ve bu resmi politikayı birçok akademisyen ve yazarın desteklediğini ifade eder. Ancak bu destekçilerin, Batı’nın maneviyat ve ahlâk zeminine ilişkin bazı endişeleri ara ara dile getirsel de ilim ve irfan kaynağının Batı olduğuna dair görüşlere sahip olduğunun altını çizen Gürçağlar, bu tespitini yazar, çevirmen ve politikacı Kâzım Nami Duru’nun şu söylemiyle destekler:

“İlim Garptedir. Almanya'dadır, Fransa'dadır, İngiltere'dedir, Rusya'dadır, İtalya'dadır, Amerika'dadır, hulasa garbin her yerindedir, fakat bizde değildir... Cehlimiz koyu, koyu,... Biz bu halimizle, bu aciz halimizle ne yaparız? Garp hayatına girdik; Garp milletlerle at başı beraber yürümek istiyoruz. Maksadımız yüksek ve takdire şayandır. Dünyada bir millet olarak yaşamak için ancak Garb'e temessül etmek mecburiyetindeyiz (Kâzım Nami, 1929. Akt: Tahir Gürçağlar, 2018:61).

Bu düşüncenin, Harf İnkılabı dönemi çevirmenleri arasında yaygın bir düşünce olduğu söylenebilir. O zaman ve zemin hakkında dikkat çekici eserlerden biri Hilmi Ziya Ülken (2009) tarafından kaleme alınan *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eserdir. Ülken, Türk modernleşmesinde çevirinin üstlendiği role yer verdiği bu çalışmasında genel olarak çeviri çalışmalarının, toplumsal gelişim ve değişim üzerinde etkili olduğunu belirtir. Ülken’in bu çalışması Türk çeviri tarihi açısından dikkate değer bilgiler veren kaynak bir eserdir.

Sine Demirkıvıran da çalışmasında Türk yazarların Batı edebiyatlarına yönelmesini şu şekilde ifade eder:

“Osmanlıda edebiyat Tanzimat döneminde (1839-1876) Avrupa'nın estetik eğilimlerine yönelmeye başlamıştı. Özellikle 20. yüzyılın başında şarkın etkisinde olan geleneksel Türk edebiyatı ile Batı edebiyatını benimseyen genç Türk yazarların eserleri arasında bir kopuş yaşandı. Avrupa'nın ulusal edebiyatlarına yönelmenin sebeplerinden biri eski Osmanlı düzeninden uzaklaşmak isteyen Türk ulusunun siyasi, sosyal ve kültürel ülküsüydü.” (Demirkıvıran 2022: 187).

Dolayısıyla Batı’ya yönelme sadece ilmi açıdan değil edebi açıdan da gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Demirkıvıran’ın da ifade ettiği gibi Batı’ya yönelme eskiyi ifade eden Osmanlı düzeninden kurtulmak ve Türk ulusunun inşasını

gerçekleştirmek için önemliydi. Batı edebiyatlarına yönelme ise söz konusu yazarların öncelikle çeviri yoluna başvurması ile gerçekleşecekti.

Özcan (2020:15) Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı ve Tercüme Bürosu dönemi de dahil olmak üzere, çeviri yapanların çoğunun, çeviri dışında da yazma faaliyetleriyle ilgilendiğine işaret eder. Bu dönem çevirmenlerinin en temel özelliğini, devlette ve özel sektörde farklı işlerle uğraşmalar bile aynı zamanda yazar ya da yazar ruhuna sahip olmak şeklinde özetler. Bu yazar-çevirmenlerin çoğunun hem kendi eserlerine hem ulusal edebiyata değer kattıklarını ifade eder. Bu tanımlamaya uyan ve idareci, yazar ve mütercimliğiyle ön plana çıkan kişilerden biri Ali Kemalî Aksüt'tür. Fransızca, Rumca ve Arnavutçayı iyi derecede bilen Aksüt, yabancı dillere hakimiyeti nedeniyle olsa gerek mülkiye mektebinden mezun olduktan sonra ilk önce doğduğu topraklara memur olarak tayin edilmiştir. Bu sebeple meslek hayatının ilk yıllarında kısa bir süre Yanya vilayeti tercümanlığı görevini de yürütmüştür (Ayrıntılı bilgi için bkz: Coşkun, 2023: 11-36).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeviri çalışmalarına son derece önem verilmektedir. Birinci TBMM Hükümeti döneminde, 1921 yılında Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti kurulmuştur. Kayaoğlu (1998:200-264) bu heyet önderliğinde sosyoloji, doğa bilimleri, iktisat, felsefe, eğitim, tarih ve coğrafya, dil, edebiyat ve hukuk alanında çevirilerin yapıldığını ifade edip eserlerin bir listesini verir. Heyet'in 1926'da dağıtıldığını ancak dağıtılma nedeninin belli olmadığını ifade etmekle birlikte resmî açıklamanın heyetin hedeflerinden saptığı ve arzulanan ölçüde verimli olmayışı şeklinde olduğunu belirtir. Tahir Gürçağlar (2018:181-182) Telif ve Tercüme Heyeti'nin eğitime yönelik telif ve çeviri eserlere ağırlık verdiğini, edebiyat çevirilerini göz ardı ettiğini ifade eder. Fakat bu göreceli duraksamadan sonra 1930'lardan itibaren edebi eser ve diğer alanlardan yapılan çevirilerin ivme kazandığını ortaya koyar. Bu alanda Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi 1930'dan itibaren özellikle 1934'te "Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı" adıyla seri çeviri yayınlarıyla farklı türlerde birçok eseri çeviri edebiyatımıza kazandırmıştır.

Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler : Esere genel bakış

Çeviribilim alanına ilişkin çok çeşitli çalışmalar ortaya koyan Ali Kemalî Aksüt, sadece Fransızcadan yaptığı çevirileriyle dikkati çekmez. Bunun yanında kuramsal boyutta çeviriye yaklaşımları ile de öncü sayılabilecek eserler kaleme almıştır. Aksüt, çevirinin toplum hayatındaki öncü rolünü fark etmiş, alanın eksiklerini görmüş ve alana katkı sunmak üzere eserler neşretmiştir. C. A Laisant'dan İlim Üzerine Müesses Terbiye (1926), İ. Teoreco'dan. Ecnebî Memleketlerde İstatistik Teşkilâtı (1934), Fairfax Downay'dan Muhteşem Süleyman (1936), Charles Seignobos'tan Avrupa Tarihi (1938), Gabriel Remérand'dan Tepedelenli Ali Paşa (1939), Edmond Rossier'den Avrupa'nın Siyasî Tarihi 1815-1919 (1943) gibi eserleri dilimize kazandırmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun, 2023)

Bu çalışmalarından en önemlisi kuramsal çerçevede kaleme alınan "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" adlı çalışmadır. Resimli Ay Matbaasında, 1933 yılında yayımlanan bu eser 256 sayfadan oluşmaktadır. Genel yapı itibarıyla giriş kısmını da söz konusu ettiğimizde çalışmanın iki ana kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. "Mukaddeme" ile başlayan "Birinci kısım"da "Tercüme hakkında düşünceler I"

ve “*Tercüme hakkında düşünceler II*” başlıkları altında daha çok çeviriye ilişkin teorik görüşler öne sürülmüştür. “*Tercüme Nümuneleri*” başlığını taşıyan “*İkinci kısım*” ise örnek çeviri metinlerine ayrılmıştır. Eserin sonunda “*Bir Dilek*”, “*Yanlış-Doğru*” cetveli ve “*Fihrist*” bulunmaktadır.

Mukaddeme: Bu kısımda eserin yazma amacından kısaca bahseden Aksüt, daha önce kaleme alınan benzer eserlerdeki eksiklikleri dile getirir. Bu tür eksikliklerin azalmasını sağlayacak örnek çeviri metinlerini içeren dergilere olan gereksinimi belirtir. Bunların ana dilimizin gelişmesine olan katkısını vurguladıktan sonra karşılaştırmalı çeviri çalışmalarının önemine değinir. Farklı türlerden (tiyatro, roman, masal, şiir gibi edebi türler; siyasi, ekonomik, sosyal konular) çevirilerin sağladığı yararın altını çizer. Zorluk derecesi farklı metinleri seçmesinin amacını böylece ortaya koyar. Bizde henüz çeviri yöntemleriyle ilgili bir çalışma olmamasını bir eksiklik olarak değerlendiren Aksüt, tarihçe eyleyerek hazırladığı çalışmasıyla bu eksikliğı giderme arzusunu ifade eder. “*Mukaddime*”nin sonunda kendisine tercümeyle destek olan altı yazar ve çevirmene (Namık Kemal Zade Ali Ekrem, Cenap Şahabettin, Ebubekir Hazım, Lütfü, Tevrik Kâmil, Tevhit Beyefendi) teşekkür eder. Aksüt, eserini Bayazıt Valisi (daha sonra bugünkü Ağrı ili valilik merkezi olmuştur) olarak imzalar.

Tercüme hakkında düşünceler I: Türk tercüme tarihi ile ilgili genel olarak o güne kadar derli toplu bilgilere ilk defa bu bölümde rastlıyoruz. Tarih öncesi devirlerde ilkel girişimlerden kutsal kitapların çevirisine, İslam dünyasında Beytülhikme heyetinden İstanbul’un fethine uzanan süreçte divan-ı hümayun tercümanına; Kanuni’nin tercümanı Dragoman Yunus Ağa’dan ilk tercümanlarımıza, Türk devletlerinin çeviriye katkısına; Batı’dan yapılan tercümelere ve tercümanlarına, Abdülaziz devrinde ilk tercüme heyetinin teşekkülüne; yenileşme devrinin en önemli tercüme şahsiyetleri Şinasi’ye, Ziya paşaya, Kemal Paşazade’ye kadar çeviri alanına Türkiye Cumhuriyet’in daha ilk yıllarında ilk defa değinen kişi Aksüt’tür. Aksüt’ün verdiği bu bilgiler esası değişmemekle birlikte ufak eklemelerle günümüz tercümanlık bölümlerinde Türk ve dünya çeviri tarihiyle ilgili okutulan derslerin temel içeriğidir (Coşkun, 2023:59).

Bu bölümde üç alt başlık daha bulunur. İlk alt başlık, hangi eserlerin çevrilmesi gerektiğine yöneliktir. Bu konuda genellikle ticari kaygılarla hareket edildiğini hem çevirmenlerin hem de yayıncıların bir eserin edebi ve fikrî öneminden çok halkın rağbet ettiği türden eserleri çevirme yolunu seçtiklerini ifade eder. Bu yüzden çevrilen eserlerin edebi ve düşünsel yönlerinin genellikle “çok aşağı bir mertebede” olduğunu ve dünya edebiyatının önemli eserlerinin birçok ülkede yeterince yer bulamadığını belirtir. Ancak az da olsa bu türden eserlerin, önemli yazarlar tarafından çevrildiğini de ilave eder. Bu tür sorunların üstesinden nasıl gelineceğı ile ilgili de tavsiyede bulunur. Çevrilmesi gereken en önemli eserlerin uzman kişilerden oluşan bir “*Tercüme heyeti*” aracılığıyla listesinin çıkarılıp ilgili süreçlerin “*Maarif Vekaleti*” tarafından yönlendirilebileceğini söyler. İkinci alt başlıkta çevirmen-yaynevi ilişkisini ele alır. Burada, çevirmenlerin yaptığı işin önemine karşılık, aldıkları ücretlerin düşük olduğuna yer verir. Üçüncü alt başlıkta, Türkçenin çeviri açısından kaynak dilin anlamlarını aktarmada tüm ihtiyaçları giderdiğini ve çeviri faaliyetinde başka yollara sarmaya gerek bırakmayacak derecede yeterli imkânlarla sahip

olduğuna dair bilgiler sunar. Bu konudaki düşüncesini öz olarak şöyle ifade eder: "Türkçemizi çok manalı, tannan ve hatta zengin buluyoruz." (Ali Kemalî, 1933: 24).

Tercüme hakkında düşünceler II: Aksüt, çeviriye ilişkin kuramsal kavramları bu kısımda ele almıştır. En yalın tanımla çeviriyi "nakletmek, teslim etmek" (Ali Kemalî, 1930:25) olarak ifade eder. Yine bir tanımda "tercüme etmek daima feda etmektir" deyip, bu süreçte temel yaklaşımın anlamdan bir yitim olmaması düşüncesini "esastan hiçbir şey feda etmemelidir" diyerek açıklamıştır (Ali Kemalî, 1933:26). Başka bir tanımda ise "tercüme bir sanattır ve maalesef ekseriya müşkül ve gayrı müsmir bir sanattır" diyerek çevirinin bir sanat -fakat zor bir sanat- olduğuna vurgu yapar (Ali Kemalî, 1933: 30). Çevirmeni, İtalyan eleştirmen ve çevirmen Carlo Linati'den bir alıntıyla "mütercim bizzat bir mübdi'dir" şeklinde betimler (Ali Kemalî, 1933:25). Bu bölümde iki alt başlık bulunur. Birinci alt başlıkta kaç çeşit çeviri olduğunu farklı sınıflandırmalarla vermiştir. Şiir çevirileri ile ilgili temel yaklaşımları bu bölümde açıklamıştır. İkinci alt başlıkta iyi bir çevirmenin özelliklerinin neler olması gerektiğini açıklar.

Tercüme Numuneleri: Bu bölümde çeviri örnekleri verilmiştir. Aksüt, ünlü yazar, şair ve devlet adamlarınca kaleme alınmış eserlerden örnek çeviri metinlerini alıntılar. Çalışmada sadece teorik bilgilere yer verilmeyip başarılı örnek metinlerle savunulan görüşlerin desteklenmesi ve eserin bütünlüğü açısından dikkate değerdir. Bu haliyle eserin uygulamaya yönelik kısmının, sağlam örnekler üzerinden güçlendiği açıktır. (Coşkun, 2023: 280). Eserin ikinci kısmında -bazen tek bazen karşılaştırmalı birden fazla- toplam 79 örnek çeviri metnine yer verilmiştir. Bu eserlerin 53'ü nesir, 26'sı nazım türünden seçilmiştir. Kitapta eserlerine yer verilen yazarların isimleri şunlardır:

1. Abbé Prévost
2. Agathe-Sophie Sasserno
3. Aleksandr İvanoviç Nelidov
4. Alexandre Dumas
5. Alfred de Musset
6. Alphonse Daudet
7. Alphonse de Lamartine
8. André Gide
9. Bernardin de Saint-Pierre
10. Bouffon (Histoire Naturelle'den)
11. C. A.
12. Charles Dupuy
13. Charles Louis de Secondat Baron de La Brède et de Montesquieu
14. Edmon About
15. Emil Ludwig
16. Emile Deschamps
17. Ernst Theodor Amadeus Hoffmann
18. François de Salignac de La Mothe-Fénelon
19. François Marie Harouet Voltaire
20. Gazi Mustafa Kemal

21. Gustave Le Bon
22. Guy de Maupassant
23. Honoré de Balzac
24. Honoré Gabriel de Mirabeau
25. Hugues-Félicité-Robert de Lamennais
26. İvan Sergeyevich Tourgueneff
27. Jacques Delille
28. Jean Aicard
29. Jean de La Fontaine
30. Jean Racine
31. Jean-Baptiste Poquelin Molière,
32. Jean-Jaques Rousseau
33. Jean-Pierre Claris de Florian
34. Lev Nikolayevich Tolstoy
35. Lucien Abdülhak Hamit
36. Mile Sasêrno
37. Paul Déroulède
38. Pierre Corneille
39. Pierre Loti
40. Pierre-Félix Thomas
41. Raymond Poincaré
42. Stéfan Lausanne
43. Sully Prudhomme
44. Théodore de Banville
45. Victor Hugo

Toplam kırk beş farklı yazar, bir gazete (Le Figaro), bir de dergiden (Asie Mineure) metinler alınmıştır. Kitaba alınan Fransızca eserleri çeviren mütercimler şunlardır:

1. Abdullah Cevdet
2. Ahmet Kemal
3. Ahmet Naim
4. Ahmet Tevhit
5. Ali Ekrem
6. Ali Kemalî
7. Ali Reşat
8. Ali Suat
9. Ali Ülvi
10. Behiç Enver
11. Burhan Ümit
12. Cenap Şahabettin
13. Cihat Rüştü
14. Ebubekir Hazım
15. Gazi Mustafa Kemal

16. Halil Nihat
17. Hasan Bedrettin
18. Haydar Rifat
19. Hüseyin Cahit
20. Hüseyin Nazım
21. İbrahim Alâettin
22. İsmail Habip
23. Kamran Şerif
24. Lucien Abdülhak Hamit
25. Lütfü
26. Mehmet Salahattin
27. Melih Cevdet
28. Muallim Naci
29. Nuri Şeyda
30. Ömer Bedrettin
31. R. T.
32. Raif Necdet
33. Recaizade Ekrem
34. Reşat Nuri
35. Ruşen Eşref
36. Sabit Paşa
37. Sadullah Paşa
38. Sait Paşa
39. Siracettin
40. Süleyman Nazif
41. Şemseddin Sami
42. Tevfik Fikret
43. Tevfik Kâmil
44. Vasfi Mahir
45. Ziya Paşa

Kırk beş farklı çevirmenin önceki listede belirtilen yazar ve şairlerden çevirileri yer almaktadır. Esere çevirileriyle katkıda bulunanların bazı isimlerin hususiyetlerini hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Namık Kemâl'in oğlu ve Servet-i Fünûn şairlerinden Ali Ekrem Bolayır, Türk edebiyatının, Servet-i Fünûn döneminin önde gelen isimleri ve temsilcilerinden Cenap Şahabettin, yazar Oktay Akbal'ın dedesi Ebubekir Hâzım Tepeyran, Servet-i Fünûn edebiyatının büyük nesir ustası Halit Ziya Uşaklıgil, diplomat ve devlet adamı Tevfik Kamil Koperler çevirileriyle esere katkıda bulunmuşlardır (Coşkun, 2023: 280).

Ali Kemal'nin söz konusu çalışması; Türk çeviribilim tarihi açısından, birçok araştırmacının çalışmasına konu olmuş, üzerinde dikkat çekici görüşler ortaya konulmuş ve önemine dair tespitlerde bulunulmuştur. Birinci'ye göre (1992: 440) Aksüt'ün eseri "Fransızcadan yapılan tercüme hakkında, birçok örnekler verilerek yazılmış ilk ve nadir

kitaplardan biri olmak bakımından hâlâ ehemmiyetini korumakta”dır. Birinci’nin de kıymetini vurguladığı bu eser içerik bakımından Cumhuriyet’in ilk yıllarında kuramsal ve uygulamalı bir çalışma olarak Latin harfli yeni Türk alfabesiyle yazılmış alanında öncü ve ilk eserdir (Coşkun, 2024:39).

Ülken kitabının son bölümünde Tanzimat’tan sonraki tercüme faaliyetleri bahsinde Ali Kemalî’nin eserinden de istifade ettiğini ve onun, Tanzimat’tan 1930’lu yıllara kadarki çeviri faaliyetlerine eserinde layıkıyla yer verdiğini belirtir:

Mehmed Mansur Bey’in İskenderiye Kütüphanesi adlı eseriyle, Akyiğitzade Musa Bey’in Avrupa Medeniyetine Bir Nazar’ı bu fikri canlandırmak için yapılmış iki değerli teşebbüstür. Birkaç ay önce Ali Kemalî Bey’in neşrettiği *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Bazı Nümuneler* adlı kitabı da bu mevzu hakkında mühim bir tetkiktir. Bu eserde Tanzimat’tan sonra bizde yapılan başlıca tercümelerden örnekler alınarak asılları ile karşılaştırılmıştır (Ülken, 2009: VII).

Akademisyen kimliğiyle tanınan Ülken, Aksüt’ün çalışmasının önemini taktir edip bilimsel kıymetini ön plana çıkarmıştır. Ülken, Ali Kemalî Aksüt ile aynı dönemde çeviriyi bilimsel ve kuramsal bir düzlemde ele alanlardandır. Almanya’da Berlin Devlet Kütüphanesinde ve İstanbul Kütüphanelerinde çeviriyi irdeleyen notlar topladığını (Ülken, 2009: VIII) kendi satırlarından anlıyoruz.

1. Çeviribilimin Adı ve Doğası: Esere genel bakış

Çağdaş çeviribilim çalışmalarında çeviribilimin bağımsız bir bilim dalı olarak temellendirilmesinde James Stratton Holmes’ın, 1972 yılında yayımlanan “The Name and Nature of Translation Studies” (Çeviribilimin Adı ve Doğası) adlı makalesi önemli bir tarih ve bir eşik olarak kabul edilir. Bu çalışma Kopenhag’da gerçekleştirilen “3. Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresinde” sunulmuştur. Holmes, bu eserde bilimsel alanın adı ve temel çalışma prensipleri üzerinde değerlendirmeler yapar. “Çeviribilimin çalışma alanı nelerden oluşur?” sorusuna genel bir bakış açısı kazandırdıktan sonra “deneyimlerle ortaya konulduğu şekliyle çeviri ve çeviri olgusunu tanımlamak” ve “bu olguların açıklanabileceği, öngörülebileceği genel ilkeler oluşturmak” şeklindeki yorumlarıyla bağımsız bir çalışma alanı olarak çevirinin iki temel amacı olduğunu ifade eder. Bu amaca yönelik bağımsız çeviribilim çalışmalarını üç ana alana ayırmayı önerir; betimleyici çeviribilim, kuramsal çeviribilim ve uygulamalı çeviribilim (Holmes, 1972: 175-176). Bunlardan ilk ikisini üst başlık olarak Salt Çeviribilim Çalışmaları olarak sınıflandırır.

Holmes çalışmasında çeviriyi bilimsel disiplin olarak ele alıp anahtar kavramlarını ortaya koymuş ve çeviribilimin temel çerçevesini çizmiştir. Çeviribilimin “geleneksel” bakış açılarıyla “yeni paradigmalar” arasında bir ayırım yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Çeviriyi özerk bir disiplin olarak ele alma fikrini ortaya atarak sistematik ve bilimsel bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamıştır.

Bu yeni disiplinin farklı çalışma alanları çeviribilimin kuramsal çerçevesinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur ve bu alanda yapılacak akademik çalışmalara da önemli katkı sunmuştur. Alan yazınında bu eser hakkında yeterli bilgi olduğu için detaylı bir içerik incelemesi burada verilmemiştir.

3. İki Eserin Ortak Yönleri Üzerine Tespitler

Tarihi kaynaklar incelendiğinde Yeni Türk alfabesine geçiş sonrasında, içerik ve söylem bakımından Cumhuriyet'in ilk kuramsal çeviribilim çalışması Ali Kemali Aksüt tarafından kaleme alınan "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" adlı eserdir. (Coşkun, 2024:39). Bu bakımdan çeviri tarihimizde öncü özelliğe sahip eserlerden biri olduğu söylenebilir. Çeviribilimi bağımsız bir disiplin olarak ele alan eser de James Stratton Holmes'in yazdığı "Çeviribilimin Adı ve Doğası" adlı makaledir. Aksüt'ün çalışması Holmes'ten yaklaşık kırk yıl önce kaleme alınmıştır. Holmes'in eserinde altını çizdiği betimleyici, kuramsal ve uygulamalı çalışmaların her biriyle farklı şekil ve ağırlıkta benzerlikler göstermektedir. Bu başlıkların içeriğinin Aksüt'ün çalışmasıyla bağdaştığı ve benzeştiği noktalar örneklendirilebilir.

3.1. Betimleyici Çeviribilim:

Holmes çeviribilim çalışmaları sınıflandırmasına baktığımızda betimleyici çeviribilimin üç araştırma alanı olduğunu görürüz. Öncelikle bu alt çalışma alanlarından başlayarak "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" ile örtüşen içerikleri tespit edelim.

a. Ürün Odaklı Çalışmalar

Akademik araştırma alanı olarak çevirilerin teker teker veya metin odaklı betimlenmesine odaklanır. Bu tür çalışmalarda farklı çevirilerin karşılaştırmalı analizleri yapılır. Bu analizler artzamanlı ve eşzamanlı çalışmaları içerebilir. Genel çeviri tarihi araştırmaları da ürün odaklı çalışmalar içinde değerlendirilir (Holmes, 1972: 176). Holmes'in görüşlerine paralel bir şekilde Aksüt de eserinde, eski medeniyetlerde tarih çalışmalarından günümüze kadar geniş bir yelpazede çeviri tarihinin genel noktalarını belirginleştirir.

[...] Burada tercümenin tam ve mükemmel bir tarihçesini yazmak iddiasında bulunacak değilim. İtiraf ederim ki bu, iktidarım haricindedir. Alelhusus, müracaat edilecek hiçbir eserin bulunmadığı bir yerde, bulunuyorum. Burada zulmetleri yırtarak, birer kırıntı halinde, tarihi hakikatleri... o kadar dağınık, o kadar gizli, o kadar karışık tarihi hakikatleri, meydana çıkarmak asla mümkün değil. Bu müşkül işi erbabına bırakıyorum ve buraya ancak hafıza ve hatıranın yardımıyla, o tarihçeye ait bazı misalleri, hatta gelişi güzel kayıt ile iktifa ediyorum. Konfüçyus tercüme sayesinde intişar etmiş, Brahma bu sayede başka dillere geçmiş, Zerdüşt memleketten memlekete ancak tercüme sayesinde uçabilmiş... Hintliler, Fenikeliler, Mısırlılar öküze ve boğaya tapmak dinini biri diğerinin lisanını öğrenmek ve rahiplerinin, şairlerinin eserlerini mütekabilen dillerine nakletmek suretiyle - kıtadan kıtaya isal eylemişlerdir... Milattan evvel dokuzuncu asırda yaşayan, ve bütün dünyanın en meşhur şairi addolunan (Homeros) - Truva muhasarasının uzun bir destanından ibaret olan İlyada ve (İtaki) kralı (Ülis)in seyahatini musavver Odise adlı eserleriyle bir devir vücuda getirmişti. Yunan mitolojisi ilahlar, ilâheler, kurbanlar, mezbahlar hayatının layıkıyla malûm olmayan safahatı, bu şairin

şöhretleri ebedi eserleriyle, İtalya'ya ve İspanya'ya intişar etmişti. Milattan evvelki zamanlarda, cenubi Avrupa'nın dini telâkkilerinde bu şairin tesirlerini inkâr kabil değildir. Romalıların en büyük şairi (Virjil) bile (Homeros)tan müteessir görünüyor. Tevrat ilk defa dikkatle tercüme edilen din kitabıdır. Hıristiyanlık, intişarı dairesini tevsi ettikçe İncilin de tercümeleri çoğalıyordu: Ortodokslar Yunancaya, Katolikler Latinceye çevirmişlerdi. Parşömenler, papirüsler, güderiler üzerine yazdıkları bu din kitabı için, ne kadar ömür tüketmişler... (Luter)in kırdığı taassup zincirinden kurtulduktan sonra, başta büyük inkılapçının hemşehrileri olmak üzere, Avrupa'da hemen bütün milletler Ortodoks ve Katolik papazlarının Yunanca, ve Latince lehine yaptıkları aforozlu mumanaatlara rağmen- bu kitabı dillerine nakil ve denilebilir ki, her milletin edipleri bu vadede kızgın bir rekabete tevessül eylemişlerdir [...](Kemalî, 1933: 6-7).

b. İşlev odaklı çalışmalar:

İşlev odaklı çalışmalar salt çeviriye değil onun sosyokültürel işlevlerinin betimlenmesine de odaklanır. Metinden ziyade bağlam üzerine yoğunlaşır. Belli bir zamanda belli bir yerde hangi metinlerin çevrildiği veya çevrilemediği/çevrilemediği; bunun etkileri üzerine yoğunlaşan araştırma alanıdır. Bu alan, çeviri sosyolojisinin gelişimine de katkı sağlar (Holmes, 1972: 177). Ali Kemalî, kendinden önceki devirde bu araştırma alanının kuramsal olarak nasıl bir bakış açısıyla ve hangi şartlarda ele alındığına yönelik betimlemeler yapar.

Filvaki bundan 43 sene evvel, Mülkiye mektebi mezunlarından İbrahim Fehim ve İsmail Hakkı beyler tarafından (Müntehabatı Teracümü Meşahir) namile bir müntehabat mecmuası; ve Ali Muzaffer bey tarafından da 318 tarihinde 'Tercüme Nümuneleri' adlı muhtasar bir kitap neşredilmiş ise de, evvelkini bulmak adeta müteessir ve ikincisi maksadı teminden, maalesef, kasırdır. İşte bu noksanı, bir dereceye kadar olsun, izale ve bu husustaki ihtiyacımızı -daha mükemmel mümasilleri çıkıncaya değin- kısmen tatmin etmek meyline kapıldım. Bir "Récitation,, mecmuamız da yoktur. Lisan öğrenmek bahsinde faydası münker olmayan (Ezber ve İnşat) için, dikkatli bir intihap ile -fikri, hissi, vicdanı tenvire yarayan parçalarla- bir mecmua vücuda getirilmesi, sanıyorum ki, şedit bir ihtiyaç idi. Topladığın nümuneler bu ihtiyaca da cevap verebilecek mahiyettedir (Kemalî, 1933: 3).

Çeviri sosyolojisi bağlamında Ahmet Cevat'ın dil aileleri arasındaki farklılıklara dikkat çekerek çevrilen-çevrilemeyen ifadeleri örneklendirdiği çalışmaya açıklayıcı bir dipnotta yer vermiştir.

İki dilde kelime aileleri, arasında karşılıklı bir uygunluk olmaz. Halbuki bazı kimselerde, Fransızca veya başka bir garp lisanındaki aile kelimelerini, Türkçeye yine kelime ailesi halinde geçirmek arzusu vardır. Bu da dilimizle öbür medeni milletlerin dilleri arasında karşılıklı uyarlık temin etmek arzusundan ileri gelir. Şüphesiz garbin büyük medenî dillerindeki mefhumların bütün mana inceliklerini, Türkçe sözlerle anlatabilmeliyiz. Ancak bunun için bir medeni dildeki kelime ailelerinin mutlaka bizim dilimizde de yine aile halinde olmasına lüzum yoktur,

imkân da yoktur. Bir mefhumun karşılığı doğrudan doğruya dilin içinde aranmalı, en uygun olarak hangi kökten veya maddeden getirilecekse, ondan getirilmeli; yoksa mefhumun naklolunduğu dildeki işaretinin köküne karşı gelen Türkçe kökten çıkartmağa çalışmamalıdır. Mesela: "*Il a attiré sa parole.*" cümlesini mihaniki olarak çekmek fiili ile: "*Sözünü geri çekti.*" diye tercüme edersek Türkçenin düşünüş yolundan aykırı düşen bir "barbarizma" kullanmış oluruz. Bu yerde biz muhite ve zamana göre: *Sözünden caydı, döndü* veya *sözünü geri aldı*, ifadelerini kullanırız. Yine mesela: (*se développer*) mastarını *inkişaf* diye tercüme etmişlerdir. Doğrudan doğruya Türkçeyi tarayacak olursak, muhite ve zamane göre: (*gelişmek, serpişmek, açılmak*) mastarlarını buluruz. Hele garp lisanlarındaki mürekkep kelimelerin baş eklentileri, bizim için son derecede aldatıcı unsurlardır. Onları harfi harfine Türkçeye çevirmeye kalkışmak kadar dilimizi bozacak bir ameliye tasavvur edemem. Ahmet Cevat (Kemalî, 1933: 27-28).

c. Süreç odaklı çalışmalar:

Çeviri sürecinin ya da çeviri eyleminin kendisiyle ilgilenir. Çevirmenin karar alma sürecindeki zihinsel süreçlere odaklanır. Başka bir dilde yeni, şöyle ya da böyle eşleşen metin yaratırken tam olarak ne olduğu sorunu kuramsal olarak irdelenir. Çeviri psikolojisinin gelişimine de katkı sağlayan bir alandır (Holmes, 1972: 177). Ali Kemal Aksüt, çevirmen kararlarıyla ilgili açıklamalarında dilimizin gelişmesine nasıl katkıda bulunulacağına ilişkin ipuçlarına da yer vererek çeviri eylemine bakışını ifade eder.

20

"*Les anciens étaient beaux, mais nous sommes jolis*" ibaresini dilimize bihakkin nakletmekten aciziz. Çünkü (Beau) ile (Joli) arasındaki tefavütü gösterecek kelimelerimiz yoktur; burada (beau) kelimesini olsa olsa gösterişli kelimesiyle tercüme ederek işin içinden çıkmaya çalışırız. (Beau), asil ve haşmetli bir güzeldir (Joli) ince, narin, nazik güzeldir. (Beau) ya hayran olunur, (joli) sevilir. Dr. Ahmet Cevat (Kemalî, 1933:23).

Peyami Safa Bey'in dediği gibi:

Nolurdu, alnından öpüp her seher

Saçını ben çözüp, ben bağlasaydım?

Ve:

Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz.

gibi aynı sadelikle, aynı manaya tesarrufla, aynı sığalarla meselâ Fransızcaya nakli mümkün olmayan bedayii mebzulen ihtiva eden dilimizi, şivesine ve fesahatına mugayir olmamak şartıyla, inceltip basitleştirerek, zekâmızın inkışafı ile mütenasiben tekamül ettirmemiz icap eder. Maahaza kelime ve tabirlerin tamamen tercümesi kabil olsa bile, zevkin aynen nakli imkân haricindedir. Meselâ:

Hayalden gelir az çok insana tesliyet.

Pür işbirardır yüzü gülmez hakikatın.

Bediasını tercüme edelim:

“C’est du rêve qui vient un peu de consolation aux hommes, car la vérité a une figure qui ne sourit jamais.” ibaresi hasıl olur. Acaba her iki lisana aşına bir adamın evvelkinden duyacağı zevki, binde bir nispette olsun, ikinciden almasına ihtimal verilebilir mi?

Biz, dilimizin tekâmüle ihtiyacını kabul ve teslim ile beraber, yüksek bir kabiliyeti haiz olduğuna inanıyor. Türkçemizi çok manalı, tannan ve hatta zengin buluyoruz. Cenap’ın, Ali Ekrem’in, Süleyman Nazif’in, Ebubekir Hazım’ın kitabımızda mevcut manzum ve mensur tercümelerini bu kanaatimize delil gösterebiliriz: İkrâm Yuvası’na bakınız, aslı kadar ve belki ondan güzel değil midir?... (Kemalî, 1933:23-24).

3.2. Kuramsal çeviribilim:

Betimleyici çeviri çalışmalarının sonuçlarını, ilgili alanlardan ve disiplinlerden elde edilen bilgilerle birlikte kullanarak, çevirinin ne olduğunu/ne olması gerektiğini açıklamaya ve öngörmeye yarayan ilkeler, kuramlar ve modeller geliştirmekle ilgilenir (Holmes, 1972: 177-181).

a. Genel kuramlar

Her tür metin ile uygulanabilecek genel çeviri kuramlarını içerir. Örneğin Skopos kuramı gibi. Çeviriyle ilişkilendirilen bazı dilbilim ve edebiyat kuramlarını da bu başlıkta değerlendirmek gerekir.

b. Özel kuramlar

b.1. Alan sınırlı kuramlar

Holmes’in alan sınırlı kuramlar çerçevesinde örneklendirdiği insan çevirisi-makine çevirisi ayrımı bağlamında herhangi bir içerik Aksüt’ün eserinde bulunmamaktadır. Yayınladığı yıl ve makine çevirilerinin tarihsel gelişimi çerçevesinde doğal olarak bu durumun ele alınması söz konusu değildir. Zira makine çevirisi, çok sonraları bilgisayarların icat edilmesinin ardından gelişim gösteren ve özellikle yapay zekâ ve makine öğrenimi gibi yeni teknolojik gelişmelerle birlikte işlevsellik kazanan yeni bir çeviri yoludur.

b.2. Ortam sınırlı kuramlar

Holmes’in özel kuramlar başlığı altında ikinci sırada yer verdiği ortam sınırlı kuramlar bağlamında bakıldığında Ali Kemalî, *Tercüme Üzerine Düşünceler*’de tercümeyi iki tür sınıflandırmaya tabi tutar: Birincisi “Millî dilden yabancı dillere tercüme” ikincisi de “Yabancı dillerden millî dile tercüme” (Kemalî, 1933: 25).

b.3. Düzey sınırlı kuramlar

Holmes’in özel kuramların üçüncü maddesi düzey sınırlı kuramlar söz konusu olduğunda Aksüt dikkate alınması gereken üçlü bir sınıflandırma verir: a) Aynen veya

harfiyen tercüme; b) Mealen veya serbest tercüme, c) Tatbik suretiyle yapılan tercüme (Kemalî,1933:26).

b.4. Metin/söylem sınırlı kuramlar

Söylem sınırlı kuramlar bağlamında "Dini eser tercümesi", "Lisani ve edebi eser tercümesi" ve "Kütübü fenniye tercümesi (Kemalî, 1933: 6-9)" olarak üç alt başlıkta inceler. Metin sınırlı kuramlar bağlamında dördümlü bir sınıflandırma yapar: 1. Nazmın nazım ile tercümesi, 2. Nazmın nesir ile tercümesi, 3. Nesrin nesir ile nakli, 4. Nesrin nazım ile nakli (Kemalî, 1933:25).

b.5. Zaman sınırlı kuramlar

Holmes zaman sınırlı kuramları, "Çağdaş metin çevirilerine ilişkin kuramlar" ve "Eski dönemlere ait metin çevirilerine ilişkin kuramlar" şeklinde ikiye ayırmıştır. Bu bağlamda Aksüt iki döneme ait çeviriden bahseder. Bunlardan biri "Servet-i Fünun devri (Kemalî, 1933:18)" öteki "Meşrutiyet devri (Kemalî, 1933:19)" çevirileridir.

b.6. Sorun sınırlı kuramlar

Holmes'in sorun sınırlı kuramlarını Aksüt'ün bahsettiği "Nazmen tercüme" ve "Neşren tercüme" (Kemalî,1933:29) başlıklarını ilişkilendirmek mümkündür.

3. Uygulamalı çeviribilim:

Holmes Salt çeviribilim (Betimleyici çeviribilim, Kuramsal çeviribilim) sınıflandırması dışında kalan alanları diğer bir araştırma alanı olarak ele alır.

3.a. Çeviri eğitimi ve öğretimi çalışmaları:

Çeviribilimin bu alanında yapılan çalışmalar çeviri eğitimine, odaklanır. Çeviri yüzyıllardır yabancı dil öğretiminde bir teknik ve yabancı dil ediniminde bir test aracı olarak kullanılmaktadır. Yeni bir olgu da çevirinin profesyonel çevirmen yetiştirmek için okullarda ve kurslarda öğretilmesidir. Çevirmen eğitimi, cevaplanması gereken öncelikle öğretim yöntemleri, test teknikleri ve müfredat planlaması gibi bir dizi soruyu gündeme getirmiştir. Bu alan temel olarak bu türden soru ve sorunlarla ilgilenir (Holmes, 1972: 181). Holmes'in dikkat çektiği bu gibi hususlar üzerinde duran Ali Kemalî Bey eserini kaleme alma nedenini şöyle açıklar:

"İlk önce şurasını söyleyeyim ki, bu mecmuayı tertip ederken mekteplerimizi, çocuklarımızı düşündüm. Müfredat programlarına baktım. Lisana çok büyük ehemmiyet veren Maarif Vekaleti, orta mekteplerden çıkanların bile Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya tercüme yapabilecek hale geldiklerini istediği halde, buna az çok rehberlik edebilecek hiçbir kitabımız olmadığını anladım. [...] İşte bu noksanı, bir dereceye kadar olsun, izale ve bu husustaki ihtiyacımızı daha mükemmel mümasilleri çıkıncaya değin kısmen tatmin etmek meyline kapıldım (Kemalî, 1933:3)."

Bu satırlardan anlaşıldığı üzere Ali Kemalî, bizde çeviri ile ilgili rehber olabilecek çalışmaların eksikliğini görmüş ve bu eksikliğini gidermek adına ortaya koyduğu

çalışmalarla alanla ilgili daha nitelikli kişilerin yetişmesine zemin hazırlamayı kendine bir amaç olarak belirlemiştir.

3.b. Yardımcı araç çalışmaları:

Çeviri yardımcı araçlarına duyulan ihtiyaçlarla ilgilidir. Sadece bireysel tecrübeye dayalı bilginin yeterli olmadığı çeviribilimde başka kaynaklara ihtiyaç duyulur. Bu kaynaklar iki guruba ayrılır. Birincisi sözlük ve terimsel yardımcıları, ikincisi dilbilgisi yardımcılarıdır (Holmes, 1972: 181). Aksüt’ün eserinde bu başlıkla ilişkilendirilebilecek bir içerik bulunmamaktadır.

3.c. Çeviri politikası çalışmaları:

Çeviribilimcinin bu kapsamdaki görevi, çevirmenin ve çevirinin işlevini, toplumlar için taşıdığı önemi ve üstlendiği rolü anlamada başkalarına uygun tavsiyelerde bulunmaktır (Holmes, 1972: 182). Ali Kemalî (1933:22), eserde çevirmen-yayınevi bağlamında ve çevirmenlik ücretleri konusunda çeşitli görüşlere yer vermiştir. Ayrıca çevirmenlerin bazı toplumlarda mülteci, siyasi sığınmacı vb. olmalarından ve farklı kökenlerinden dolayı ikinci sınıf vatandaş muamelesiyle karşılaşabildiğini ancak bunun abartılı bir yaklaşım olduğunu ifade eder.

3.d. Çeviri eleştirisi çalışmaları:

Hemen her bilim alanında olduğu gibi çeviribilim alanında da yürütülen çalışmaların eleştirel bir bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilmesi söz konusudur. Bu, aynı zamanda yürütülen çalışmaların iyileşmesi açısından bir zorunluluktur. Bu bağlamda çeviri eleştiri çalışmaları, çeviri yorumlama ve değerlendirme faaliyetlerini içerir (Holmes, 1972: 182). Ali Kemalî’nin kitabında bu bağlamda değerlendirilebilecek hususlar bulunmaktadır. Aşağıda Halit Ziya Uşaklıgil’in Ali Kemalî Aksüt’e gönderdiği ve eserine koyduğu çeviri eleştirisi bağlamındaki mektuptan bir alıntı yapılmıştır.

Her şeyi mümkün farz ettiren ve hakikate çevrilmesi muhal heveslere pek kolay işler nazarıyla bakan bir yaşta idim; elimde her hatırıma gelen yazıya âmade bir vasıta da vardı. Kendi kendime dedim ki: Üslupları, sanat telâkkileri, yazı usulleri birbirine benzemeyen muharrirlerden ikişer hikaye seçeyim; bu iki hikâyenin arasında mevzu ve tahkiye itibariyle de fark olsun; bunları aynen, daha doğru bir tabir ile, harfiyen, hatta her cümlesinin kesiklerine bile uygun düşecek surette, tercüme edeyim; öyle ki Türkçede bile mesela Emil Zola ile Alphonse Daudet, Guy De Maupassant ile Catulle Mendès arasında şahsi üsluplarına ait başlıklar bulunsun; yani lisan değişmiş olmakla bunlara mahsus üslûp değişmemiş, ve her muharrirde kendi hususiyeti sabit kalmış olsun. Zehi cüret!.. Fakat gençlik cüretkâr olmazsa muhalleri mümkün yapan kuvvet nerede bulunur? Böylelikle yüz tane hikâye tercüme ettim (Halit Ziya Uşaklıgil, akt. Kemalî, 1933: 35).

Yukarıdaki mektubun devamında Uşaklıgil “yazı yazmak” konusunda beş farklı Fransızca paragraf verip bunların Türkçeye hem “harfiyen ve aslının ivicalarına hüremten”, hem de hedef dil odaklı iki bakış açısıyla çevirilerini karşılaştırmalı olarak

sunmuştur. Bu örnekten başka eserde karşılaştırmalı çevirileri bulunan birçok metin verilmiştir. Metinde geçen eğitici ve bilgilendirici birçok dipnot yan metin bağlamında ayrıca değerlendirilebilir.

Sonuç

Çeviribilimin adlandırılmasına ve bağımsız bilim dalı olarak kabul edilmesine kaynaklık eden eserlerden olan Çeviribilimin Adı ve Doğası başlıklı çalışmada belirtilmiş olan alan çalışmalarının birçoğuyula Aksüt'ün çalışmasında karşılaşmaktayız. Dolayısıyla Aksüt'ün çalışması, çeviribilim açısından taşıdığı kuramsal görüşlerden ötürü özgün niteliğe sahiptir. Her iki çalışmanın kuramsal yaklaşımları arasında benzerlikler tespit edilmiştir. Holmes'in çeviribilim çalışmalarındaki sınıflandırmaları içerik bakımından Aksüt'ün çalışmasıyla bağdaşıklık göstermektedir.

Çeviri ile ilgilenenlere rehberlik edebilecek teorik bilgi ve örnekler üzerine kurulan *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler* adlı eserde Aksüt, bilgi ve birikimini hem kuramsal hem de Fransızcadan bizzat yaptığı çeviri çalışmalarıyla ortaya koymuştur. Eserde yer alan kullanımlık metinler özgün, farklı alan ve yazın türlerinden seçilmiş, bazılarının birden fazla çevirisi verilir karşılaştırmalı çeviri yapılmasına yarayacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca dipnotlarda yer verilen özgün ve yönlendirici bilgiler çeviribilim açısından öneme sahiptir.

Çeviribilimin Adı ve Doğası adlı çalışmada çeviriyi bağımsız bir bilim dalı olarak ele alma düşüncesini ortaya koyan Holmes sistematik ve bilimsel bir yaklaşıma gereksinim duyulduğunu ifade etmiştir. Bir bilim dalının kuramsal çalışma alanı olarak incelenmesi sürecinde etkin ve sistemli çalışmaların geniş kitlelerce kabul edilmesi önemlidir. Çeviribilimde temel hareket noktası olarak kabul gören Holmes'in çalışmasında geçen sınıflandırmaların Aksüt'ün çalışması ile bağdaşıklık göstermesini esasen ülkemizde bu alana olan ilginin ve gelişiminin de bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

Kaleme alındığı zamanın şartlarına göre çok kıymetli içerikler olarak değerlendirdiğimiz bu teorik bilgiler ve metinler uygulamalı çeviribilim çalışmalarında o zamana kadar hissedilen eksikliği ve duyulan ihtiyacı giderecek düzeydedir. Alana dair temel kuramsal görüş, düşünce ve tarihçe örneklerini içeren *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler*, bu alanda eser veren birçok akademisyene kaynaklık etmiştir.

Kaynaklar

Birinci, A. (1992). Ali Kemali Aksüt'ün filât hatıraları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 4, s. 437-466, Ankara.

Coşkun, O. (2023). *Osmanlıdan Cumhuriyete idareci ve mütercim Ali Kemali Aksüt*. Kesit Yayınları.

Coşkun, O. (2024). Cumhuriyet döneminin ilk kuramsal çeviribilim çalışması: Tercüme hakkında düşünceler ve tatbikata dair bazı nümuneler. *VI. Uluslararası Rumeli [DİL, EDEBİYAT VE ÇEVİRİ] Sempozyumu* 20-21 Ocak 2024-İstanbul.

<https://www.rumeliya.com/file/open/2117250076/6--rumeli--dec--sempozyumu--bildiri-ozetleri-20-01-2024.pdf>.

- Demirkıvıran, S. (2022). Literarische Übersetzungskonzepte: Der Streifzug Wilhelm Tells vom Osmanischen Reich zur Türkischen Republik. Öncü, Mehmet Tahir ve Sine Demirkıvıran (Eds.) *Beiträge zum literarischen Übersetzen in der Türkei. Neue Aspekte und Perspektiven*. Berlin: Logos.
- Holmes, J. S. (1972). The name and nature of translation studies. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (2000) (1st ed., pp. 172–185). Routledge.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye’de tercüme müesseseleri*. Kitabevi.
- Kemali, A. (1933). *Tercüme hakkında düşünceler ve tatbikata dair bazı nümuneler*. Resimli Ay Matbaası.
- Özcan, O. (2020). Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının Frankofon dünyasındaki bir elçisi: Çevirmen Tahsin Saraç. O. Coşkun (ed.), *Çeviribilimden İzdüşümler* içinde (s. 11-58) Kesit Yayınları.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2008). *Türkiye’de çevirinin politikası ve poetikası 1923-1960* (T. Demirel, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2009). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü* (4. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yazıcı, M. (2004). *Çeviri etkinliği*. Multilingual.
- Yücel, F. (2020). *Çevirinin tarihi* (2. Baskı). Çeviribilim Yayınları.